

ПІДПРИЄМНИЦЬКІ РИЗИКИ ЯК ОСОБЛИВИЙ ВИД ФАКТІВ ГОСПОДАРСЬКОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

В статті визначено сутність підприємницького ризику, його місце в діяльності суб'єкта господарювання та в обліковій теорії. Доведено, що підприємницький ризик є умовним фактом господарської діяльності

*Практичний досвід навчає: чим більше знаєш,
тим більше знаєш, чого не знаєш, і тим
скоріше формується усвідомлення ризику.
В цьому відношенні майбутнє невизначено,
а тому існує ризик*

Ніклас Луман

Постановка проблеми. Ризики характерні всім сферам людської діяльності. Діяльність суб'єктів господарювання – не виняток. Ризики господарських одиниць є дуже різноманітними, що пов'язано зі специфікою галузі економічної діяльності, прибутковістю організації, її формою власності та іншими факторами. До таких ризиків належать господарські ризики, характерні суб'єктам господарювання. Підприємницькі ризики, як підвид господарських, притаманні лише прибутковим організаціям, тому подальше дослідження буде присвячено вивченню саме підприємницьких ризиків суб'єктів господарювання.

Як відомо, бухгалтерський облік є системою, яка призначена для збору, узагальнення, систематизації задокументованих фактів господарської діяльності, та, безпосередньо, формує з оброблених даних уявлення про реальний фінансово-майновий стан підприємства. Підприємницькі ж ризики виникають в господарській діяльності та при настанні певних умов можуть здійснювати як негативний, так і позитивний вплив на фінансові результати діяльності. Тому постають питання: чи можна обліковувати підприємницький ризик і чи є він об'єктом бухгалтерського обліку? На сьогодні ці питання залишаються недослідженими.

Актуальність вищезазначених проблемних питань характеризується непристосованістю системи бухгалтерського обліку до сучасних умов господарювання, яким характерний високий рівень ризикованості; незабезпеченістю власника та інших користувачів бухгалтерської звітності відповідними відомостями про можливі невизначені події у житті суб'єкта господарювання; а також неможливістю управлінського персоналу (за відсутності необхідних даних) впливати на результати його діяльності.

Аналіз останніх досліджень. Ризики є новою категорією в бухгалтерському обліку. Пострадянські та вітчизняні науковці почали досліджувати ризик в сфері бухгалтерського обліку зовсім нещодавно. Це пов'язано з розпадом Радянського Союзу, так як обґрунтування ефективності господарської діяльності відбувалося без врахування ризиків (реально існуючих) і дослідження такої проблеми вважалось просто недоцільним витрачанням часу та коштів.

Проведені попередниками дослідження (В.В. Вітлінський, Г.Г. Кірейцев, О.В. Небильцова, А.С. Толстовка та ін.) стосуються дослідження економічної сутності ризику, фрагментного вивчення того чи іншого виду підприємницького ризику без чіткого визначення місця таких ризиків у системі бухгалтерського обліку.

Проблемам вивчення зв'язків бухгалтерського обліку і такого явища як ризик, його впливу на господарську діяльність, віднесення ризику до таких облікових термінів як дії, події та факти господарської діяльності присвячено ряд наукових праць таких зарубіжних вчених як М.Р. Леман, Н. Луман (Німеччина), М. Михайлова (Болгарія), С. Чолаков (Болгарія), Я.В. Соколов (Росія) та ін. Дані науковці розглядають лише окремі аспекти визначених вище проблемних питань, тому дослідження, які проводяться в цій статті, є досить актуальними.

Метою дослідження є визначення місця підприємницького ризику в системі бухгалтерського обліку для встановлення можливості подальшої розробки методики облікового відображення ризиків і їх наслідків, а також встановити чи є ризик об'єктом обліку.

Виклад основного матеріалу. Економічні перетворення в нашій країні викликали інтерес до питань ризику в господарській діяльності, а сама теорія ризику в процесі формування ринкових відносин не тільки одержала свій подальший розвиток, але стала затребуваною [22, с. 20]. Леман М.Р. вважає, що при осмисленні природи діяльності, необхідно пам'ятати про господарську відповідальність, яку він ототожнює з ризиком [26, с. 230].

Ризик є величиною, яка характеризує збитки від неправильних управлінських рішень, прийнятих в результаті осмислення економічних, політичних, соціальних та інших факторів середовища, в якому протікає діяльність фірми. Оптимальне управлінське рішення передбачає високу якість прогнозування тенденцій розвитку та змін, які в свою чергу визначають якість аналізу поточної ситуації [6].

Тому сьогодні бухгалтерський облік стає корисним ризик-менеджменту у зв'язку з можливостями облікової методології, які забезпечують деталізацію та узагальнення інформаційних потоків за різноманітними ознаками, і таким чином створює інформаційну базу для вивчення можливого рівня та тенденції ризику, встановлення платоспроможності підприємства.

Через ці можливості, відповідно до принципів бухгалтерського обліку та підтримки якісних характеристик облікової інформації, бухгалтерський облік представляє суб'єкт господарювання перед різними зовнішніми користувачами та задовольняє їх інформаційні потреби. Фінансова звітність є вихідною інформаційною базою, яка забезпечує можливість здійснення фінансово-облікового аналізу та виявлення тенденцій у розвитку ризику для підприємства. Вона забезпечує вихідний інформаційний ресурс для аналізу достатності капіталу та активів, ліквідності та платоспроможності суб'єкта господарювання з метою реалізації його бізнес-інтересів як підприємця метою якого є досягнення максимального прибутку при мінімальних витратах [15].

У 1938 р. В Болгарії проф. Станчо Чолаков зазначав, що ризик супроводжує всі фази життя господарського підприємства. Відповідно до цього, на підприємстві існує комплекс серйозних питань, який пов'язаний з ризиком діяльності, що походить від інтересів будь-якої особи і товариства зокрема. В даній ситуації мова йде про підприємницький ризик, який викликає витрачання/надходження ресурсів підприємства.

При статичному стані господарства високий рівень платоспроможності та ліквідності підприємства можуть бути досягнені та підтримані без зусиль. При динамічному розвитку господарства, що є в дійсності, де умови діяльності

змінюються із-за передбачуваних і непередбачуваних причин, підтримання платоспроможності та ліквідності є порівняно важкою працею. З точки зору підприємства саме ці передбачувані та непередбачувані сумніви у господарській кон'юктурі можуть називатися ризиками. Запобігання ризиків вимагає створення єдиної політики управління діяльністю підприємства [17, с. 119-121].

Бухгалтерський облік, як одна із підсистем управління, повинен забезпечувати здійснення антиризикової політики підприємства. Проф. С. Чолаков [17, с. 119] вказує, що динамічний бухгалтерський баланс містить рахунок ризику, який призначений для коригування "очищення" прибутку, а баланс, що виражає стан підприємства на певний момент часу, містить виразник (вираження) можливо ймовірного ризику.

У 1966 р. Американська асоціація бухгалтерів визначає бухгалтерський облік як процес ідентифікації, квантифікації та комунікації (передачі) економічної інформації, яка дозволяє вирішити неясні господарські ситуації та приймати ефективні управлінські рішення. По-перше, мова йде вже не про мистецтво запису взагалі, а про інформаційний процес, по-друге, введено нові поняття (ідентифікація – дозволяє акцентувати увагу на моменті "впізнання" факту господарської діяльності; квантифікація – кількісне вимірювання фактів господарської діяльності з використанням будь-яких вимірників; комунікація – передавання інформації), по-третє, що особливо важливо, акцентується увага на аналізі неясних господарських ситуацій (всі відхилення від очікуваних результатів) і виробленню в результаті аналізу дієвих управлінських рішень [21].

Бухгалтерський облік – це обслуговуюча сфера діяльності, призначена для представлення кількісної інформації, головним чином фінансового характеру, про економічні об'єкти, яка передбачається бути корисною для прийняття обґрунтованих економічних рішень при аналізі альтернативних варіантів дій [21]. Таким чином бухгалтерський облік є тією підсистемою управління діяльності підприємства, яка покликана не лише забезпечувати генерування управлінських рішень, але надавати можливість вибору альтернативних варіантів.

Американський вчений Дж. Сортер вважав, що в основу обліку має бути покладено інформаційну подію, під якою розуміється інформаційна одиниця про факт господарської діяльності [20, с. 53]. Дж. Сортер першим концептуально визначив існуючу систему засобів і методів бухгалтерського обліку як подійну або ситуаційну бухгалтерію. Тим самим він особливо підкреслив ту обставину, що предметом відображення в обліку є не тільки, так звані, факти господарської діяльності, але й події його економічного оточення, наприклад, зміни курсів валют, цінних паперів, законодавчі та нормативні зміни і т.п, або, наприклад, така подія як календарне закінчення фінансового року, тобто все те, що ініціює відповідні бухгалтерські записи, в кінцевому рахунку змінюють балансові показники підприємств [11].

Ситуаційна бухгалтерія, за Джорджем Сортером, повинна відповідати трьом вимогам: 1) метою обліку є надання інформації про всі "істотних" події, які можуть бути використані у безлічі моделей прийняття рішень; 2) функцією обліку є непряме надання даних для моделі прийняття рішень, а максимально можливого обсягу даних, з яких користувач (управлінець) з урахуванням індивідуальних особливостей його моделі прийняття рішень міг би вибрати необхідну йому інформацію;

3) завданням обліку є максимально можливе прогнозування за даними про зовнішні зміни, майбутні можливі події [29]. Отже, Дж. Сортер вважав, що подією, за якою реконструюється звіт, виступає факт господарської діяльності, при цьому предметом бухгалтерського обліку, а саме подією для бухгалтера, є первинний документ, який несе певну інформацію.

Це показує, що будь-який факт господарської діяльності, не дивлячись на необхідність його відображення в бухгалтерському обліку чи відсутність за документованості, несе у собі інформаційний потік, який є важливим і впливає на остаточний вибір рішення щодо управління діяльністю суб'єкта господарювання.

Для бухгалтера подією є надходження фактури на прийнятий комірником матеріал, але зовсім не саме надходження матеріалів. Цілком очевидно, що інформація представляє сама по собі суттєву цінність незалежно від фактів, які вона фіксує. Ця цінність зумовлена можливостями, які вона відкриває для прийняття еventуальних рішень, тобто потенційними діями. І кожна така дія стає бухгалтерської категорією [21].

Такий підхід до бухгалтерського обліку називається інформаційним та означає, що на основі балансу можна відтворити господарську діяльність підприємства, а звіт про фінансові результати можна представити як звіт про його господарські операції.

Родина Л.Н. [20] зазначає, що бухгалтер повинен вимірювати і фіксувати в обліку цю корисність, приховану в інформаційних подіях. Подібний підхід дозволяє відокремити подію (інформаційний аспект) від факту (економічний аспект) і зосередити увагу бухгалтера на першому, елімінувавши другий [21]. Звідси впливає сутність облікової процедури, де вхід – первинні документи (вихідні дані), а вихід – звітність (результативна інформація). В даному випадку під результативною інформацією слід розуміти не традиційну звітність бухгалтерського обліку, а модель, яка дозволяє приймати багатоваріантні управлінські рішення.

Сортер Дж. сформулював правило, яке повторює зміст "економічної межі Шера": вартість інформації не повинна перевищувати витрати на її отримання, тому кожна втрата інформації повинна приносити більші збитки, ніж вартість втрачених даних [21]. Тому врахування подій, викликаних підприємницькими ризиками дозволяє керівництву окреслити ймовірні ситуації та наслідки ризику при прийнятті різних варіантів управлінських рішень. Корисність облікової інформації зумовлена розмаїттям цілей її використання та можливістю моделювання різних управлінських рішень. З цією метою працівники бухгалтерської служби повинні виявляти, вимірювати та фіксувати корисність, приховану у будь-якій інформаційній події в діяльності суб'єкта господарювання. При цьому необхідно забезпечити збереження первісної форми події та їх класифікацію для можливості використання такої облікової інформації в управлінні діяльністю.

Це, на думку Сортера та його послідовників, дозволяє створити систему, призначену для знаходження за відомим невідоме, надати адміністрації інформацію, яка дозволяє охопити господарську ситуацію і прийняти дієві управлінські рішення, так як "інформаційні події дозволяють узагальнювати і передбачити" [21].

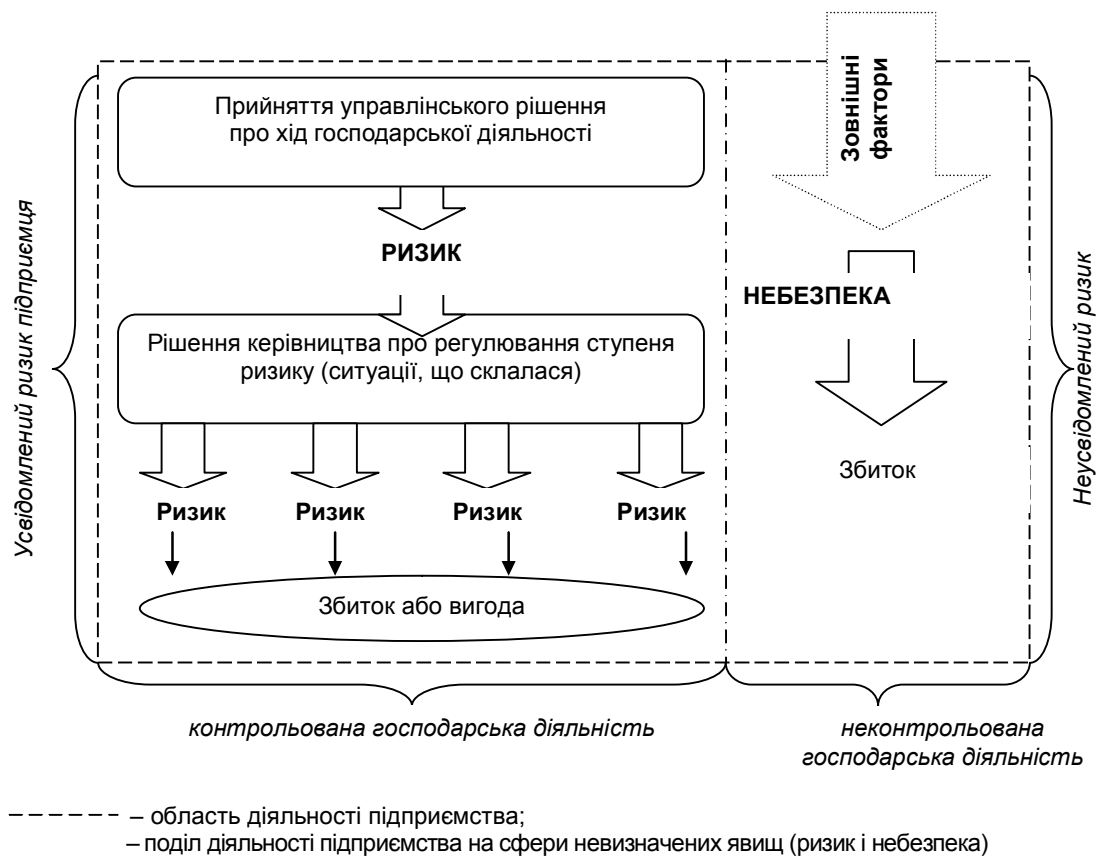
Представник сучасної американської бухгалтерської науки Дж. Орас (послідовник Дж. Сортера) вважав, що метою бухгалтерського обліку є екстраполяція даних. Він виділив два види фактів господарської діяльності (критичні та ординарні) та зазначив, що тільки перший вид ФГД є предметом бухгалтерського обліку. Відповідно до цієї позиції бухгалтерський облік фіксує найбільш істотні події у господарській діяльності підприємства та найбільш критичні – з позиції керівництва (управлінського персоналу). Характеристика кожної події (господарської ситуації) формує базу облікових даних, яка використовується управлінцем у тому обсязі, вибірці та формі, що йому потрібні.

Таким чином, розглянута подієва (ситуаційна) бухгалтерія або інформаційний підхід до бухгалтерського обліку, пов'язані з парадигмами, які були запропоновані М.К. Уеллсом у 1976 р. (розроблені на основі праць Т. Куна). Основною метою цих двох парадигм (подієва та інформаційна) є не реєстрація здійснених ФГД, а оцінка інформації про такі факти для розвитку прогностичної функції бухгалтерського обліку. Інакше кажучи, кожен ФГД, який на даний момент може і не здійснювати вплив на фінансові результати або стан підприємства, все одно повинен бути оцінений та спрогнозований таким чином, щоб керівництво суб'єкта господарювання могло б визначити для себе пріоритетні варіанти рішень щодо управління господарською діяльністю.

Визначивши високу необхідність оцінювати факти господарської діяльності для організації затребуваних інформаційних потоків про функціонування підприємства та визначення можливих ситуацій щодо його фінансових результатів, виникає потреба встановити: яке ж місце займає ризик в обліковій діяльності, чи можна визнати підприємницький ризик об'єктом бухгалтерського обліку та до якої елементарної облікової одиниці господарської діяльності можна його віднести?

Оскільки вивчення явища ризику в бухгалтерському обліку не здійснювалося, тому для вирішення поставлених питань, передусім, необхідно звернутися до фундаментальних праць представників теорії ризику і визначити сутність поняття та складові ризику.

В процесі дослідження праць німецького вченого Н. Лумана було встановлено, що розрізнення понять ризик і небезпека передбачає, що існує невпевненість щодо майбутнього збитку. Якщо можливий збиток розглядається як наслідок рішень, тоді йдеться мова про ризик (ризик рішень). Якщо ж вважається, що причини такого збитку знаходяться зовні, тоді мове йде про небезпеку, спричинену навколишнім світом [12, с. 150]. Відповідно до проведених досліджень нами було схематично зображено явище невизначеності у господарській діяльності підприємства (див. рис. 1).

Рис. 1. Невизначені явища в діяльності суб'єкта господарювання за Н. Луманом

Решер Н. [27, с. 6] дотримується такої ж позиції та розрізняє такі поняття як “running a risk” – піддаватися ризику, “taking a risk” – самостійно (особисто) ризикувати. Проте, Гідденс Е. [25, с. 34] стверджує, що ризик і є небезпекою майбутнього збитку, зазначаючи, що свідомість людини тут ні до чого. В ситуації, яка склалася, ми дотримуємось думки, що все ж таки необхідно замислитись і визначити в залежності від того, чи виник би збиток і без прийняття даного рішення, чи ні. Луман Н. [12, с. 152] зазначає, що у випадку ризику рішення веде до великої кількості наступних відмінностей, до “дерева рішень”, кожна з яких сама по собі знову ж таки відкриває можливості ризикових рішень. При цьому необхідно прорахувати, чи попаде збиток в область звичайних витрат (тобто “зону прибутку”) і лише підвищить ті витрати, з якими приходиться погоджуватися підприємцю, чи він тягне за собою ситуацію, коли в ретроспективі прийдеться жаліти про таке управлінське рішення.

Розглянемо також позицію Ф. Найта щодо трактування понять ризик та невизначеність, які у більшості випадків ототожнюються. Він зазначає, що істинна невизначеність надає економічній організації характерну форму “підприємства” і пояснює існування специфічного доходу підприємця. Слово “ризик” зазвичай досить вільно використовують по відношенню до будь-якого типу невизначеності, яка розглядається з точки зору можливості несприятливого результату, а термін “невизначеність” – по відношенню до можливості сприятливого результату. Тому ми говоримо про ризик збитків (вtrat) та невизначеність вигод. Ризик об'єктивна ймовірність, невизначеність – суб'єктивна [16, с. 26-27].

Практична різниця між категоріями ризик (вимірювана невизначеність) та невизначеність (невимірювана величина) полягає в тому, що в першому випадку розподіл результатів в групі відомий (що досягається шляхом апріорних розрахунків або вивчення статистики попереднього досвіду), а в другому – ні. Це частіше всього викликано неможливістю провести групування випадків, так як ситуації, що розглядаються, є в значній мірі унікальними. Найкращий приклад невизначеності пов'язаний з винесенням судження або формуванням думок відносно майбутнього розвитку подій; саме ці думки (а зовсім не наукові знання) здійснюють вирішальний вплив на нашу поведінку. Якщо відомо розподіл різних можливих результатів у групі, стає можливим шляхом належного групування або об'єднання випадків усунути будь-яку невизначеність [16, с. 27].

У сфері бізнесу дуже рідко можна розрахувати ймовірність для одиничного випадку, відповідно це застереження має менше значення, ніж можна було б передбачити. Однак оскільки при проведенні розрахунків враховується об'єктивна ймовірність, важко представити собі розумного індивіда, який буде розглядати кожний одиничний випадок як абсолютно унікальний. Єдиним виключенням може бути рішення, від якого залежить доля (або життя) людини. Важливість конкретного випадку і можлива частота повторення протягом життя ситуацій, по значущості подібних з тими, які розглядаються, повинна впливати на відношення до кожного такого випадку, а також до математичної ймовірності успіху чи невдачі [16, с. 28].

Враховуючи все вищезазначене, схематично зобразимо явища ризик та невизначеність, їх особливості та характеристику (рис. 2).

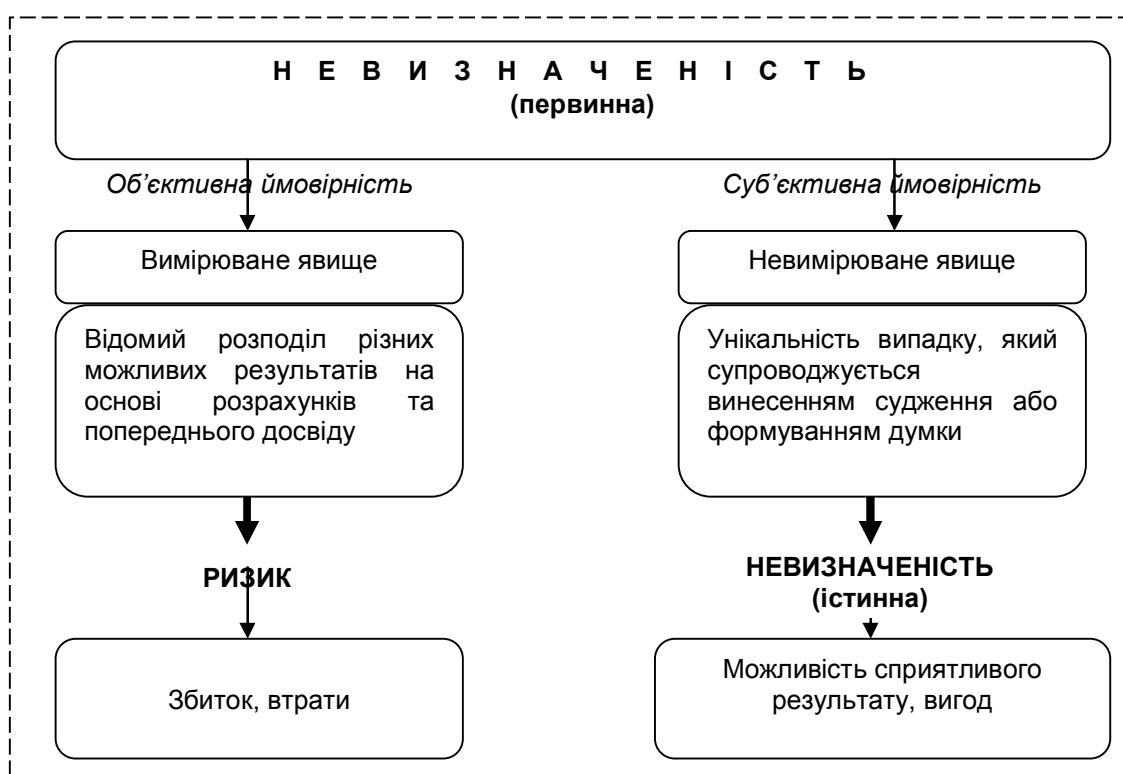

Рис. 2. Складові невизначеності діяльності суб'єкта господарювання за Ф. Найтом

Коли відомий розподіл результатів, тоді усувається невизначеність. І хоча на одному з етапів ідентифікації істинної невизначеності формується судження або думка про ситуацію первинної невизначеності, це ще не є моментом прийняття рішення. Тому, на нашу думку, момент прийняття рішення щодо первинної невизначеності не дає їй можливості перейти в стан істинної та автоматично підтверджує виникнення явища ризику, яке за Ф. Найтом може мати як сприятливий, так і несприятливий наслідки події, яка відбудеться.

Те, що може відбутися в майбутньому, залежить від рішення, яке необхідно прийняти в даний час. Бо про ризик кажуть лише в тих випадках, коли може бути прийняте рішення, без якого не виникло б збитку [12, с. 146].

Луман Н. [12, с. 146-147] зазначає, що поняття ризик відноситься до багатоступеневої будови *контингенції* (прим. автор. "контингенція" – відбуватися, стикатися, не-необхідність, можливість іншого, пов'язана скоріш за все з будь-якою залежністю), та стверджує, що два часових стани контингенції – подія та збиток/вигода – тісно пов'язуються як контингенції (а не як факти). Відповідно до цього відбувається розходження в думках щодо визначення поняття ризик.

Виходячи з трактування ризику за Н. Луманом, складовими ризику є подія та збиток/вигода. Розглянемо їх з позиції бухгалтерського обліку.

Бутинець Ф.Ф. (З, с. 48) визначає *події* як *непередбачені факти господарської діяльності* (приміт. виділ. автор.), тобто факти господарської діяльності, які виникають в результаті надзвичайної діяльності.

Загородній А.Г., Вознюк Г.Л., Партин Г.О. [7, с. 598] зазначають, що надзвичайна подія – *подія* або операція, яка відрізняється від звичайної діяльності та *щодо якої не очікується, що вона повторюватиметься періодично або в кожному подальшому періоді* (приміт. виділ. автор.). Частково ми не погоджуємось з визначенням події (Ф.Ф. Бутинець, А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Г.О. Партин), так як непередбачені події та операції окрім надзвичайної діяльності можуть виникати і в звичайній діяльності суб'єкта господарювання. Це пов'язано з сучасними умовами господарювання та різноманітністю факторів впливу на діяльність підприємства.

Малюга Н.М. та Давидюк Т.В. [14, с. 98-99] стверджують, що *подія* незалежно від волі суб'єкта господарювання *виникає внаслідок форс-мажорних обставин* (приміт. виділ. автор.), та не деталізують в якій діяльності вони можуть виникати. До подій Н.М. Малюга та Т.В. Давидюк відносять, підвищення цін, які є причиною переоцінки засобів, недостачу цінностей в межах норм.

Отже, визначення *події* можна сформулювати наступним чином: це непередбачені факти господарської діяльності, які виникають внаслідок форс-мажорних обставин, і щодо яких не існує впевненості про їх повторення в подальших звітних періодах.

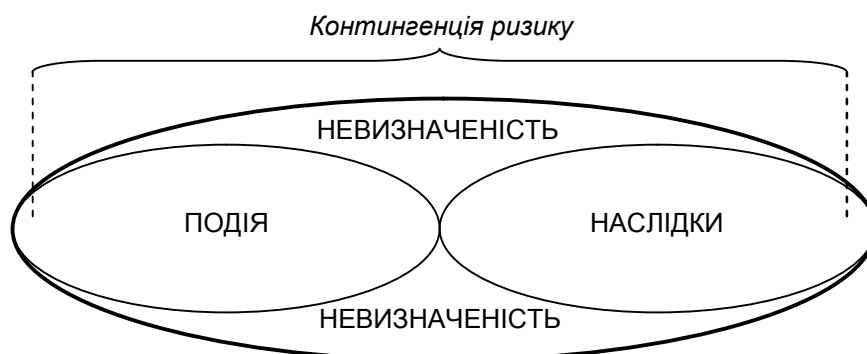
Дії та події створюють елементи динаміки господарської діяльності та призводять до зміни стану [14, с. 98-99]. Як відомо, стани є наслідками дії та події. Тому говорячи про другу складову ризику – збиток (втрати, витрати) або вигоди – про наслідки першої складової, тобто події.

Постає питання, чи є ризик об'єктом бухгалтерського обліку оскільки він складається одразу з двох невід'ємних облікових одиниць (події та стану)?

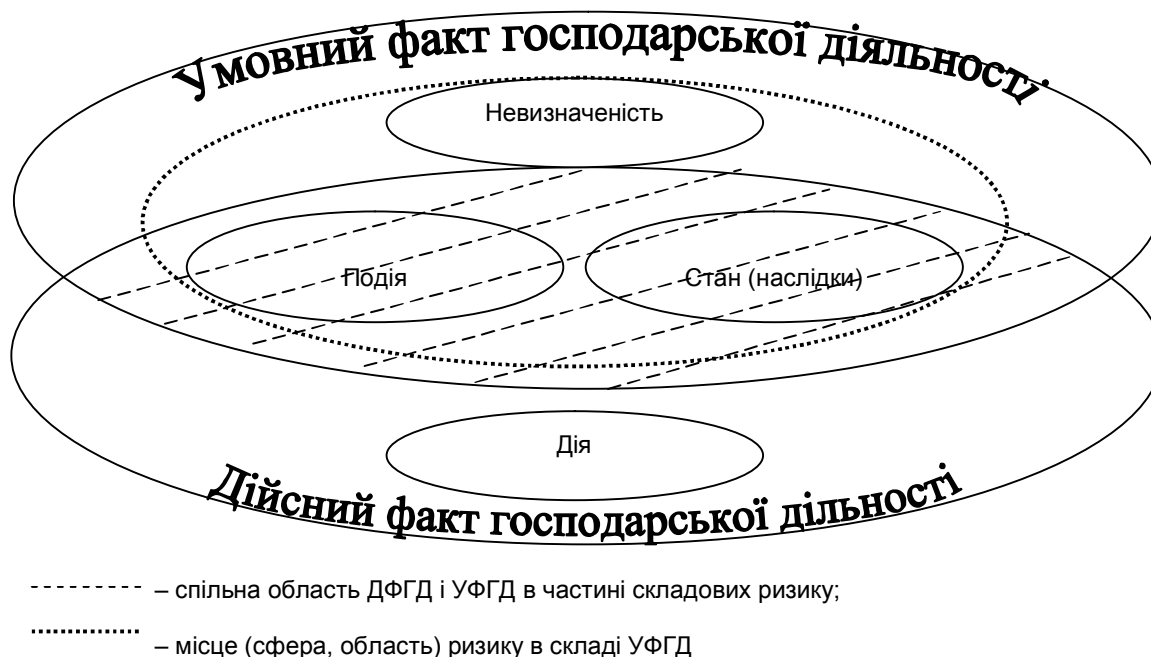
Для цього звернемося до визначення об'єкта обліку: явища та процеси, що пов'язані з діяльністю конкретного підприємства, виражені у грошовому вимірнику, зафіксовані у первинних документах [13, С. 64]. В свою чергу, основними елементами структури господарської діяльності, які пов'язані між собою господарськими процесами, є факти господарської діяльності [14, с. 98].

ФГД виражають стан, дію або подію та визначаються як момент господарського процесу, який змінює або підтверджує склад засобів підприємства або їх джерел, або засобів і джерел одночасно. Факти господарської діяльності охоплюють всі без винятку об'єкти та явища первинного бухгалтерського спостереження, тобто господарські процеси [14, с. 98-99]. З вищезазначеного видно, що до складу ФГД входять як подія, так і стан, тобто ризик повністю реалізується у понятті "ФГД". Проте не слід забувати, що факт – це дійсна, реальна подія; те явище, яке дійсно відбулося [18, с. 834]. Факт – 1) дійсне, невігадана подія, явище; 2) дійсність, реальність, те, що об'єктивно існує [2, с. 533]. Таким чином, результат нашого дослідження суперечить логіці, так як щодо ризику завжди існує невизначеність та непередбаченість реалізації події та її наслідків (див. рис. 3). При чому просте існування ризику в господарській діяльності не призводить до змін у майновому стані підприємства (активах, капіталі, зобов'язаннях), це відбувається при настанні ризикованої події, яка визнається господарською операцією.

Рис. 3. Складові ризику

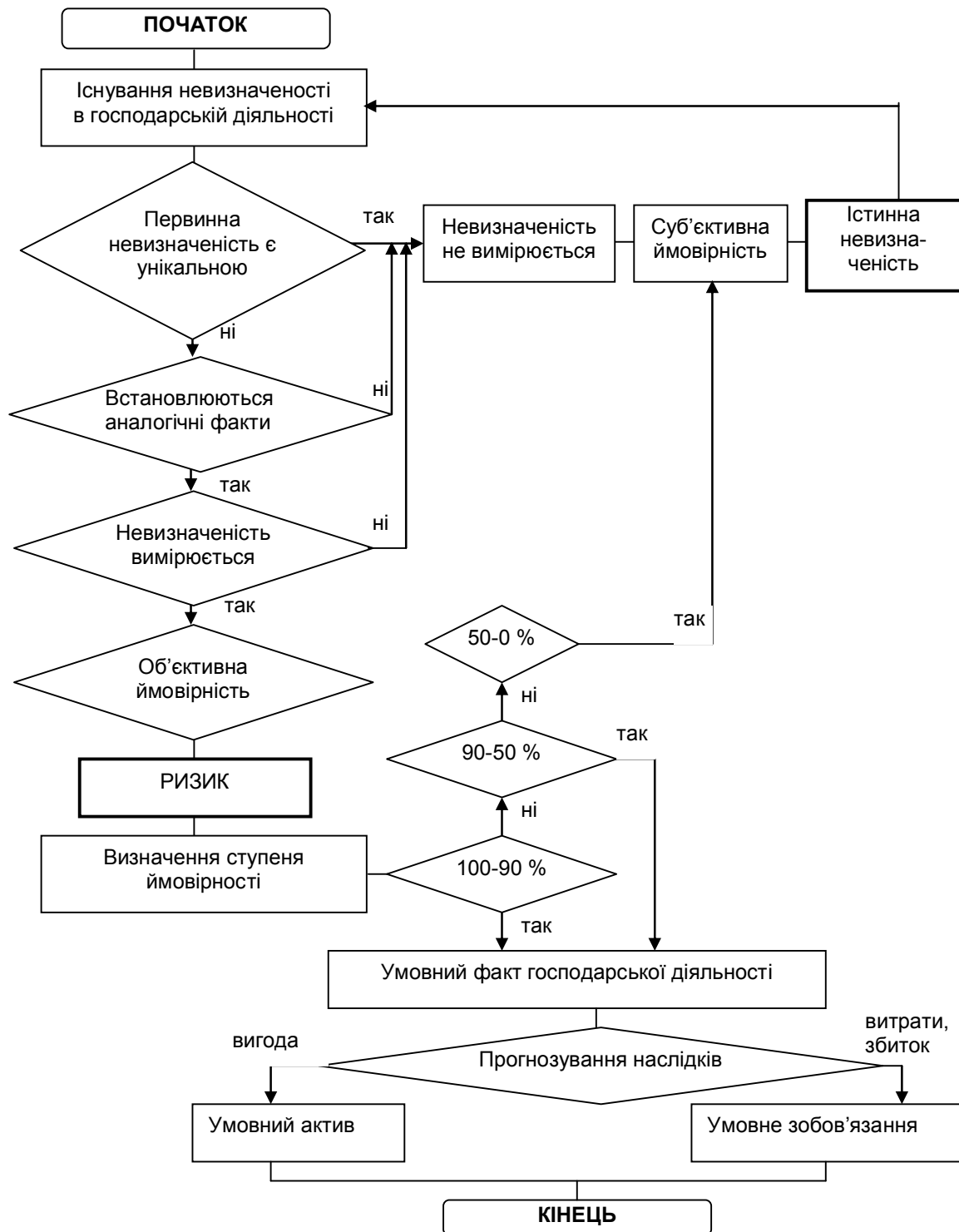
Івин Л.М. та Іванілов А.С. визначають ризик як складне, багатогранне і неосяжне явище. В найбільш широкому розумінні ризиком називають *невизначеність* у відношенні здійснення тієї чи іншої події в майбутньому [10, с. 105]. Враховуючи те, що дві вищерозглянуті складові такого явища як ризик (подія та стан (наслідок)) є контингенцією і одночасно "не фактами" згідно теорії Н. Лумана та не дійсними ФГД згідно нашого дослідження, а також те, що дана контингенція постійно перебуває у невизначеності (рис. 3), тому пропонуємо називати/приймати ризик діяльності суб'єкта господарювання як умовний факт господарської діяльності (рис. 4).

Рис. 4. Місце ризику серед елементарних одиниць господарської діяльності

Розглядаючи поняття умовного факту господарської діяльності згідно ПБО 8 РФ [19], встановлено, що це маючий місце за станом на звітну дату *факт господарської діяльності, по відношенню наслідків* якого та ймовірності їх виникнення в майбутньому *існує невизначеність* (приміт. автор.), тобто виникнення наслідків залежить від того, відбудеться чи не відбудеться в майбутньому одна або декілька *невизначених подій*.

Як бачимо, ризик повторює всі складові УФГД, тому можна з впевненістю стверджувати, що ризик є об'єктом бухгалтерського обліку, який представлений умовним фактом господарської діяльності. Виходячи із наслідків ризику можна передбачити два види умовних фактів: з позитивним результатом, тобто за наявності ймовірності вигод, та з негативним – реалізація ризику призведе до витрат, збитків та втрат. Відповідно до цього в ПБО 8 РФ [19] умовні факти господарської діяльності представлені умовними активами (наслідок умовного факту, який у майбутньому, з дуже високою або високою ступінню ймовірності, призведе до збільшення економічних вигод організації) та умовними зобов'язаннями (наслідок умовного факту, який у майбутньому, з дуже високою або високою ступінню ймовірності, призведе до зменшення економічних вигод організації).

Рис. 5. Алгоритм відображення підприємницьких ризиків в бухгалтерському обліку

З наведеного на рис. 5 алгоритму можна побачити, що ризик трансформується в УФГД лише при ймовірності реалізації його наслідків від 50 до 100 %.

Відповідно до ПБО 8 РФ [19] наслідки умовних фактів визнаються суттєвими, якщо без знання про них користувачами бухгалтерської звітності неможлива достовірна оцінка фінансового стану, руху грошових коштів або результатів діяльності організації на звітну дату.

Якщо ж розглядати умовні зобов'язання, тоді у суб'єкта господарювання виникає потреба забезпечити свою платоспроможність та фінансову стійкість, використовуючи при цьому зовнішнє (через страхові компанії) та внутрішнє (шляхом створення резервів/фондів) страхування. Тому, на нашу думку, при високій ймовірності наслідків ризику (100-90 %) доречно застосовувати форми внутрішнього страхування (за різними джерелами формування – за рахунок витрат або прибутку), при ймовірності 50-90 % – зовнішнього страхування. І перший, і другий вид страхування, будуть впливати на фінансовий результат діяльності підприємства, тому застосування таких заходів щодо мінімізації ступеня підприємницького ризику та його негативних наслідків обов'язково повинно бути обґрунтованим та оціненим.

Для визначення необхідності та розмірів страхування підприємницьких ризиків управлінець повинен володіти інформацією про грошову оцінку умовного зобов'язання. Така оцінка здійснюється виходячи з існуючої практики по відношенню до аналогічних фактів господарської діяльності, іншої доступної інформації та висновків незалежних експертів. Проте, оцінка умовних фактів господарської діяльності та відображення в обліку і бухгалтерській звітності відповідної інформації повинні ґрунтуватися на принципі обачності.

Ще одним з невирішених проблемних питань в нашому дослідженні є документальне оформлення підприємницьких ризиків. Дане питання знаходить своє вирішення в застосуванні на підприємстві комп'ютерної форми ведення бухгалтерського обліку. На сьогодні більшість комп'ютерних програм з бухгалтерського обліку надають можливість вести облік і формувати звітність за наступними підвидами первинних документів: документ-основа, документ-підтвердження, внутрішній документ та інші. Програмні продукти з бухгалтерського обліку враховують специфіку сучасних умов господарювання, моменти невизначеності та забезпечують своєю функціональністю всі потреби користувачів таких програм. На основі цього виникає можливість створення нових форм документів (різноманітних довідок тощо), або ж віднесення тих чи інших документів (наприклад, правових) до складу первинних.

Висновки та пропозиції. Управлінці вимагають все більше інформації, кращої інформації, вони стверджують про приховування інформації тими, хто хоче завадити іншим спроектувати на об'єктивно даний світ фактів інші інтерпретації або більш високі вимоги – начебто існує інформація, якою може володіти або ж не володіти [24, с. 67].

Пізнавальна сутність і «корисність» бухгалтерського обліку безперервно збільшується зі збільшенням отримання від нього «інформаційного продукту». Використання досягнень комп'ютерних технологій та їх застосування в бухгалтерському обліку забезпечує перманентну (постійне) підтримку інформаційного середовища для своєчасного отримання фінансово-облікової інформації у визначеному обсязі, за необхідними параметрами та з відповідними якісними характеристиками. Кінцевим результатом застосування бухгалтерського обліку, який правдиво та чесно представляє фінансово-майновий стан підприємства, є фінансова звітність загального призначення [15].

Сьогодні до складу об'єктів бухгалтерського обліку включаються нові категорії (інтелектуальний капітал, екологічний капітал, соціальна відповідальність, ризики) з появою яких починає перебудовуватись і сама облікова наука, а на практиці – правила, прийоми, принципи, завдання та функції обліку. Прикладом існування таких тенденцій, зокрема, стосовно ризиків, є досвід Болгарії, де у 2002 р. було прийнято Закон Про бухгалтерський облік [8, ст. 4 п. 1], в якому зазначається, що ведення бухгалтерського обліку та складання звітності в Болгарії відбувається з дотриманням вимог і принципів передбачених даним законом серед яких принцип обачності. Даний принцип визначається як оцінювання та облікове відображення потенційних (тих, які передбачаються) ризиків та очікуваних можливих збитків (втрат) при обліку господарських операцій з метою отримання дійсного фінансового результату.

Досліджуючи визначення облікових категорій, якими керуються на первинному етапі бухгалтерського спостереження (дія, подія, стан, факт господарської діяльності, умовний ФГД, об'єкт бухгалтерського обліку), нами було встановлено, що ризик є об'єктом бухгалтерського обліку. В результаті дослідження теорій невизначеності та ризику Н. Лумана та Ф. Найта, тлумачень поняття «ризик» визначено складові ризику до яких належать: подія, наслідки/стани та невизначеність. Внаслідок цього було встановлено тотожність складових ризику та умовного факту господарської діяльності.

Перспективою подальших досліджень є визначення особливостей надання інформації в бухгалтерській звітності про умовні факти господарської діяльності (про ризики) з метою розробки методичних підходів облікового відображення підприємницьких ризиків суб'єктів господарювання, які виникли в діяльності підприємства при прийнятті управлінських рішень щодо отримання прибутку.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Агеева Ю.Б. Экономический словарь [для бухгалтера, аудитора, директора] / Ю.Б. Агеева, А.Б. Агеева. – М.: РедСо. – Бератор-Пабблишинг, 2006. – 256 с.
2. Большой бухгалтерский словарь / [под ред. А.Н. Азриляна]. – М.: Институт новой экономики, 1999. – 574 с.
3. Бутинець Ф.Ф. Теорія бухгалтерського обліку: підруч. [для студентів спеціальності 7.050106 “Облік і аудит” вищих навчальних закладів] / Ф.Ф. Бутинець. – [3-є вид., доп. і перероб.] – Житомир: ПП “Рута”, 2003. – 444 с.
4. Бухгалтерский словарь. – [2-е изд., доп.] – М.: Финансы и статистика, 1996. – 208 с.
5. Великий словник бухгалтера / [уклад. В. Кузнєцов, О. Михайленко.] – 2-ге вид., перероб. і доп. – Х.: Фактор, 2005. – 532 с.
6. Дилков Ц. За необходимостта от система за икономическо разузнаване във фермата [Електронний ресурс] / Ц. Дилков // Списание “Данъчна практика”. – 2002. – № 4. – Режим доступу до журн.: <http://www.bkos.org/docs/3b1.doc>.
7. Загородній А.Г. Облік і аудит: [термінологічний словник] / А.Г. Загородній, Г.Л. Вознюк, Г.О. Партин. – Львів: “Центр Європи”, 2002. – 671 с.

8. Закон за счетоводството от 2 ноември 2001 г. // Практически наръчник по Международни стандарти за финансово отчетване [Електронний ресурс]: Актуализация № 6-12 МК № 43 781-3 от 12.10.2006 г. – Електрон. текстові, граф. дан. – София: РААБЕ България ЕООД, 2006. – 1 електрон. опт. диск (CD ROM): 12 см + листівка (1 л.). – Систем. вимоги: ОС Windows 95, MS Internet Explorer 5.0, Macromedia Flash Player. – Назва з титул. екрану.

9. Закон України Про бухгалтерський облік та финансову звітність № 996-XIV від 16 липня 1999 р. зі змінами та доповненнями: за станом на 09.02.2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=996-14>.

10. *Ивин Л.Н.* Введение в финансовый менеджмент / Л.Н. Ивин, А.С. Иванюков. – К.: ИСИО, 1994. – 133 с.

11. *Кольвах О.И.* Ситуационно-матричная бухгалтерия как одно из средств развития теории учета в условиях современных программно-информационных технологий [Електронний ресурс] / О.И. Кольвах // Аудит и финансовый анализ. – 2000. – №3. – Режим доступу до журн.: http://www.cfin.ru/press/afa/2000-3/15_kol.shtml.

12. *Луман Н.* Понятие риск / Н. Луман; [перевод к.ф.н. А.Ф. Филиппова] // Thesis. – 1994. – вып. 5. – С. 135-160.

13. *Малюга Н.М.* Бухгалтерський облік в Україні: теорія й методологія, перспективи розвитку: Монографія / Н.М. Малюга. – Житомир: ЖДТУ, 2005. – 548 с.

14. *Малюга Н.М.* Двойная запись в бухгалтерском учете: историко-теоретический аспект: Монография / Н.М. Малюга, Т.В. Давидюк. – Житомир.: ЧП "Рута", 2003. – 512 с.

15. *Михайлова М.* Проблемът за риска в застраховането и необходимостта от счетоводно-информационно осигуряване на управлението му [Електронний ресурс] / М. Михайлова // Икономически алтернативи. – 2006. – № 3. – Режим доступу до журн.: <http://alternativi.unwe.acad.bg/index.php?nid=10&hid=142>.

16. *Найт Ф.* Понятие риска и неопределенности / Ф. Найт; [перевод С.А. Афонцева] // Thesis. – 1994. – вып. 5. – С. 12-28.

17. Наука за стопанското предприятие и неговия баланс [авт. проф. Станчо Чолаковъ]. – Варна: Печатница «Войниковъ», 1938. – 284 с.

18. *Ожегов С.И.* Словарь русского языка / С.И. Ожегов. – [7-е изд.] – М.: "Сов. Энциклопедия", 1968. – 900 с.

19. ПБУ 8/01 "Условные факты хозяйственной деятельности": за станом на 01 липня 2009 року [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.businessuchet.ru/content/document_r_D69A4683-76F8-4343-AAF6-7F7E66A0FCC6.html.

20. *Родина Л.Н.* Этапы развития бухгалтерского учета: [учебное пособие] / Л.Н. Родина, Л.В. Пархоменко. – Тамбов : Изд-во Тамб. гос. техн. ун-та, 2007. – 100 с.

21. *Соколов Я.В.* Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней: [учебн. пособие для вузов.] [Електронний ресурс] / Я.В. Соколов – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638 с. http://88.86.72.250/html/db/492/chapter_70.html.

- 22.** Старостіна А.О., Кравченко В.А. Ризик-менеджмент: теорія та практика: [навч. посіб.] / А.О. Старостіна, В.А. Кравченко. – К.: ІВЦ “Видавництво “Політехніка”, 2004. – 200 с.
- 23.** Тлумачний словник бухгалтерської та аудиторської термінології. – Київ: “Українська книга”, 1999. – 64 с.
- 24.** Brown M.S. Disputed Knowledge: Worker Access to Hazard Information. In: D.Nelkin (ed.). The Language of Risk: Conflicting Perspectives on Occupational Health. Beverly Hills (CA), 1985, p.67-95.
- 25.** Giddens A. The Consequences of Modernity. Stanford (CA) / A. Giddens, 1990. – 824 p.
- 26.** Lehmann M.R. Allgemeine Betriebswirtschaftslehre / M.R. Lehmann. – 1927. – 448 s.
- 27.** Rescher N. Risk: A Philosophical Introduction to the Theory of Risk Evaluation and Management / N. Rescher. – Washington, 1983. – 664 p.
- 28.** Экономический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslovarei.com/content_eco/DZHONSON-ORAS-1337.html.
- 29.** Экономический словарь [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://mirslovarei.com/content_eco/SORTER-DZHORDZH-6361.html.